

107520

Sovjetregjeringen

Av Bjørn Bratbak

STALINS SKYGGE OVER NORSKE KIRKE- GÅRDER

Major Bjørn Bratbak startet i nr. 2/94 en serie om nordmenns til tider servile holdning, ettergivenhet og blåøyethet overfor kommunistregimer med bakgrunn i polske gravsteder på norske kirkegårder.

ARTIKKEL 3

1. oktober 1951 ble den norske ambassadøren i Moskva innkalt til utenriksminister Vyshinski, som leverte ham en meget skarpt formet protestnote angående de russiske gravene i Norge:

Sovjetregjeringen kan ikke unnlate å bemerke at det ved utføringen av arbeidene med overføringen av gravene finner sted slike utillatelige fakta som sprengning av monumenter og gravplater som er reist over gravene og som i sin tid ble oppsatt med den norske befolknings bistand og deltakelse; ødeleggelse av gjerder og fjernelse av et hvert spor av graver og kirkegårder, slik som f.eks. hendte i Narvik, Harstad, Beisfjord og Bodø. Meddelser som at de på kirkegårdene oppsatte monumenter virkelig er likvidert og om fullstendig fjernelse av alle spor efter de sovjetiske soldaters graver, er, som bekjent, blitt offentliggjort i norsk presse.

Dessuten har en i det siste fått høre om forholdsregler fra de norske myndigheters side, som ikke kan bedømmes på annen måte enn som en forhåelse av de sovjetiske soldaters minne somfalt i kampen mot de fascistiske okkupanter. Således ble f.eks. på en kirkegård ved Narvik, hvor det var begravet 118 mann, restene på en skjodesløs måte ført bort i papirsekker, og i sekkene var bare hodeskallene blitt anbrakt, mens korsene på gravene og platen med inskripsjoner ble brukket og slengt i en haug.

Sovjet-Samveldets Regjering finner at Norges Utenriksdepartements henvisning til at det angivelig skulle være forbundet med noen slags vanskeligheter å stanse arbeidet med fjernelsen av restene av gravene, savner et hvert grunnlag. Sovjetregjeringen kan ikke betrakte alle disse handlingene fra norske myndigheters side med massefjernelse av restene av sovjetiske soldater fra gravene som annet enn forhåelse av minnet til de sovjetiske soldater og som en uvennlig akt i forholdet til Sovjet-Samveldet.

Sovjetregjeringen insisterer på et øyeblikkelig opphør av de norske myndigheters arbeide med massefjernelse fra gravene av restene av de sovjetiske soldater i Norge.

I noten ble det også foreslått at en blandet kommisjon med representanter både fra Norge og Sovjet burde ta hånd om de russiske krigsgravene.

Noten ble oversendt Utenriksdeparte-

mentet i Oslo med et følgeskriv fra ambassadøren. Han skrev, lett støtt, at den norske ambassade i Moskva ikke var blitt holdt orientert i denne saken. Etter den måten saken var framstilt på fra sovjetisk side, sammenholdt med hva ambassadøren hadde kunnet lese seg til i norske aviser, mente han at den propagandamesige gevinst falt på Sovjetsamveldet. Han la til at soldatene det dreiet seg om, alle hadde ytt det høyeste for vårt land, og følgelig hadde krav på en velvillig behandling. Ambassadøren gav derfor uttrykk for at «dersom det var muligheter for det – i all fall i noen grad – at russernes anmodning ble imøtekommet». Ambassadøren var nærmest tilbøyelig til å anbefale at så skjedde, sluttet han brevet til Utenriksdepartementet.

I en lang note av 10. oktober svarte den norske regjering på det skarpe sovjetiske utfall. Foruten at noten gav en grundig redegjørelse for det norske syn, gjorde den det klart at den norske regjeringen ikke ville avbryte de pågående flyttinger. Hva Sør-Norge angikk, var derimot den norske regjering villig til å drøfte gjennomføringen nærmere med den sovjetiske ambassaden. Notevekslingen mellom de to naboene var ikke slutt med dette, og fortsatte utover høsten.

Det var imidlertid ikke bare på det utenrikspolitiske plan at flyttingen av krigsgravene skapte en krisepreget situasjon. Også innenlands oppstod episoder som lett kunne ha fått en alvorlig utgang om hårdt virkelig hadde blitt satt mot hårdt. Mest amper var nok situasjonen i Mo i Rana, der kommunistene ledet an i det som nesten kan karakteriseres som et rent opprør mot en beslutning fattet av regjeringen. Og nå bøyd regjeringen av, de russiske gravene på kirkegården i Mo våget man ikke å flytte.

Før denne beslutningen ble fattet, hadde situasjonen i Mo i Rana utviklet seg til det som nesten kunne ha ført til borgerkrigslignende tilstander. Flyttingen av krigsgravene fra kirkegården i Mo i Rana var planlagt til 2. november 1951. Opplysninger om selve flyttingen og om tidspunktet, var holdt så hemmelig at ordføreren i Mo i Rana først ble orientert om kvelden 1. november. Kommunistene i Mo i Rana var imidlertid godt forberedt. Så snart meldingen om flyttingen ble kjent, ble det mobilisert. Et opprop undertegnet av 27 personer, heriblant flere ikke-kommunister, ble sendt ut. Her ble

rår til

det oppfordret til å møte frem for å hindre at flyttingen ble gjennomført. Oppropet ble spredt i løpet av natten og var innen klokken fire om morgenen slått opp rundt i byen og på arbeidsplassene. Alle-rede ved halvsyvtiden om morgenen var det mellom syv og åtte hundre mennesker ved Mo kirkegård. Spenningen var til å ta og føle på. Enkelte kommunister snakket om å bygge barrikader for å stanse et eventuelt utfall fra politiet.

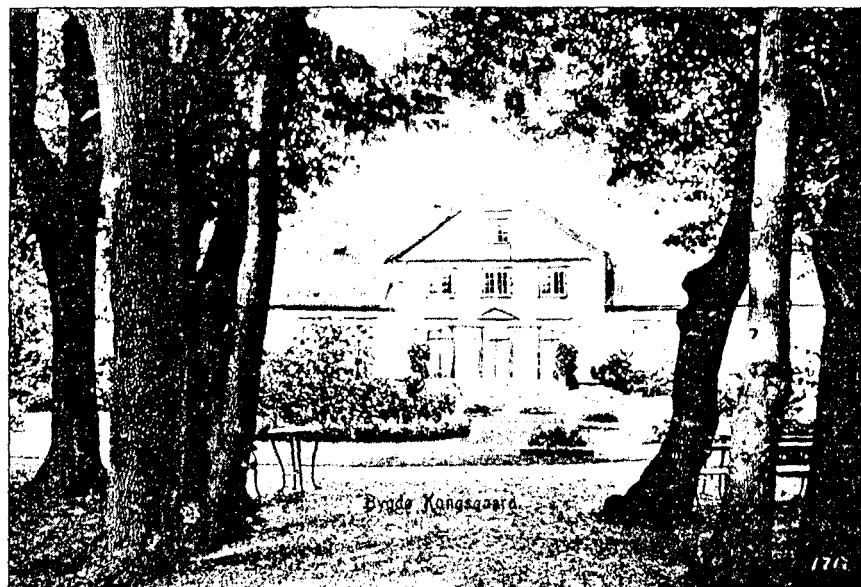
Den militære leder for gravegjengen var bekymret og holdt seg i ro på byens hotell. I Mosjøen ble politimannskaper forberedt overført til Mo i Rana, og ryktene fortalte at det var på tale å sette inn militære styrker mot demonstrantene. Fra kommunistenes side ble det truet med at det ville flyte blod om Forsvaret gjorde alvor av å flytte de sovjetiske gravene. Det ble opplyst at kommunistene disponerte over 270 geværer i Mo i Rana og ytterligere 230 i Sulitjelma.

Situasjonen var nå blitt så alvorlig at den havnet hos forsvarsministeren, Jens Chr. Hauge. Den militære sjef for gravegjengen ble kalt til Oslo for såkalte konsultasjoner, og Jens Chr. Hauge sa til NTB at selve oppgravingen var utsatt, ikke på grunn av demonstrasjonen, men på grunn av tekniske årsaker. Ansiktet skulle bevares til det siste.

Etter dette bøyde den norske regjeringen av. De russiske gravene i Mo i Rana fikk ligge urørt. Det samme ble tilfelle med de russere som hadde fått sine graver på kirkegårder sør for Mo i Rana. Den norske regjeringen måtte videre, trolig for «det gode naboskaps skyld», innrømme Sovjet at det skulle settes opp minnestener på alle de steder hvor det hadde ligget sovjetborgere begravet. Dermed falt noe av hensikten med flyttingen bort. Den sovjetiske ambassaden hadde fortsatt påskudd til både å reise rundt å etterse de mange minnestener hvor det hadde vært russiske graver, og i tillegg – besøke de sentrale kirkegårder.

De polske krigsgravene

De polske krigsgravene lå også spredt rundt i landet, om de i antall ikke på noen måte kunne sammenlignes med de russiske. Hva angikk faren for å benytte gravene som påskudd for etterretning, ble neppe Polen sett på som mindre farlig enn Sovjet. Det ble derfor innledet forhandlinger med den polske ambassaden i Oslo, og en avtale med den polske regje-

Nikita Krustsjov var den norske regjeringens gjest i 1964 og ble innlosjert på Bygdø Kongsgård. Hoffsjefen, som i 1948 hadde opplevd kommunistenes makt-overtakelse i Praha, ba om å bli fritatt for alle forberedelser til besøket. Slottsforvalteren sørget for at flaggstangen, som kongeflagget normalt ble heist på, ble fjernet fra bygningen. Han ville hindre at kongen skulle behøve å se det røde flagget med hammer og sigd vane fra samme stang.

ringen om sentralisering av de polske krigsgravene ble inngått. De polske graver skulle konsentreres på Den nye kirkegården i Narvik, Håkvik kirkegård like syd for Narvik, Molund kirkegård i Trondheim og Vestre Gravlund i Oslo. Alle polske graver utenom disse kirkegårdene ble gravd opp og flyttet. For noen av polakkene var dette den tredje graven de ble nedsatt i.

På bakgrunn av erfaringene med flyttingen av de russiske gravene to år tidligere, ble flyttingen av polske graver foretatt så taktfullt og skånsomt som mulig. Enkelte steder skjedde det med så stor hemmelighet, at den lokale befolkning ikke ble klar over hva som hadde foregått. Det var for eksempel tilfelle ved flyttingen fra kirkegården i Helland i Sørfold i Nordland. Her ble åtte polakker, som tyskerne hadde skutt etter et fluktforsøk i mai 1944, gravlagt i 1945. De ble da flyttet fra utmarken, hvor de først var gravlagt. Jordfestelsen på Helland kirkegård foregikk med stor deltakelse fra bygdefolket. Det ble også satt en gravsten med innskrripsjon over gravene deres. Gravstenen som forteller at her ligger åtte polakker begravet, står fortsatt på kirkegården.

Fra Egersund kirkegård ble ti polske flymannskaper flyttet til Vestre Gravlund i Oslo. Også for disse var det tredje gravleggingen. De tilhørte alle et fly som var på tur fra England til Polen for å slippe

ned agenter og utstyr til den polske Hjemmehæren (Armia Krajowa – AK). Av en eller annen grunn kom flyet ut av kurs og styrtet i fjellene nær Egersund i oktober 1942. Alle ombord omkom. Tyskerne tillot ikke at de døde ble begravet i innviet jord. Polske krigsfanger i Egersund ble derfor beordret til å gravlegge de omkomne i strandkanten ved Ognå. Der ble de gravd opp i 1945 og jordfestet på Egersund kirkegård. I 1953 ble de flyttet på nytt, denne gang til Oslo.

Utsmykningen av de polske krigsgravene på de fire nye sentrale gravstedene, skulle snart føre til strid. I februar 1954 søkte den polske flyktningekoloni i Oslo om tillatelse til å reise et monument på gravplassen til sine falne landsmenn. Fra det norske utenriksdepartementet kom det til svar, at dette skulle den norske staten selv ta hånd om. Mens statsmyndighetene forberedte utformingen av monumentene på de polske gravstedene, ble det kjent at monumentene skulle forsynes med det daværende polske kommunistregimets symbol. Forskjellen mellom det gamle polske rikssymbolet gikk i hovedsak ut på at kommunistene ikke tålte at den hvite polske ørn skulle ha noen krone på sitt hode. Denne endringen hadde blitt gjennomført av Lublinregjeringen i 1944.

FORTSETTES NESTE NUMMER